

HUMANİTAR VƏ SOSIAL ELMLƏR BÖLMƏSİ

UOT – 327.3

Rafiq Zeynalov
AƏSMA, t.ü.f.d, professor

**M.QORBAÇOVUN MİLLİ SİYASƏTİNİN İFLASI (ERMƏNİSTAN - AZƏRBAYCAN,
DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQİŞƏSİ KONTEKSTİNDƏ)**

Açar sözlər: milli siyasət, separatizm, “Krunk” təşkilatı, Daşnaksütyun, erməni xəstəliyi

Ключевые слова: национальная политика, сепаратизм, организация “Крунк”, Дашнак-цутюн, армянская болезнь

Keywords: national politics, separatism, “Krunk” organization, Dashnaksutyun, armenian disease

Sovet dövrünün ən uğursuz partiya və dövlət başçısı olmuş M.Qorbaçovun milli münasibətlər sahəsində apardığı siyasətin SSRİ tərkibində olan bir sıra respublikalarda, o cümlədən Azərbaycanda iflasa uğramasından və hələ də öz həllini tapmamış konfliktlərdən – Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Tarixi reallıq budur ki, məhz Dağlıq Qarabağ münaqişəsi SSRİ-nin dağılmasına səbəb olmuşdur.

Əyalət partiya komitəsinin I katibi vəzifəsindən rəhbərliyə gətirilən Qorbaçov fəaliyyətinin ilk dövründə rus millətçiliyini aparıcı qüvvə kimi görmüş, sonralar bu mövqedən bir qədər geri çəkilməmişdir.

XXVII qurultaydakı siyasi məruzəsində Qorbaçov lovğalıqla qeyd edirdi ki, artıq Sovet İttifaqında milli əsarət və qeyri-bərabərlik bir dəfəlik aradan qaldırılmışdır.

Lakin XXVII qurultaydan sonra əhali arasındakı görüşlərində Qorbaçov açıq-aşkar ruspərəst, slavyanpərəst mövqeyini nümayiş etdirirdi. Məsələn, alkoqolizmə qarşı mübarizə kampaniyasında o rusları, ukraynalıları və belorusları qorumağa çağırır, onların aparıcı rolunu hər vasitə ilə təbliğ edirdi. 18 sentyabr 1986-cı ildə Krasnodardakı nitqinin dərc olunmamış hissəsində qeyd edirdi ki, o və arvadı Dostoyevskinin dediyi kimi “bütün rus adamlarının birliyinə” nail olmaq istəyirlər.

Qorbaçovun ikiüzlü siyasəti müsəlman respublikalarına münasibətdə açıq görünürdü, İslam dininə qarşı siyasət gücləndirilirdi. Kremlin bu siyasəti ilk növbədə Qazaxıstanda özünü biruzə verdi. Qorbaçov milli zəmində bu münaqişəni neqativ hal kimi qeyd etməyə məcbur oldu.

1987-ci ilin yanvarında keçirilən Plenumda Qorbaçov təəssüf hissi ilə qeyd edirdi ki, milli münasibətlərdə nəzəriyyə praktikadan geri qalır və ölkənin müasir inkişaf tempinə uyğun deyil.

1988-ci ilin fevral Plenumunda o bir daha milli məsələyə toxunaraq, bu məsələyə diqqəti artırmağa çağırırdı. Lakin onun bu sözləri adi boşboğazlıqdan başqa bir şey deyildi. Reallıq, həyat bunun əksini göstərdi. Onun bu qətiyyətsiz mövqeyindən istifadə edən erməni millətçiləri və Dağlıq Qarabağda olan separatçı qüvvələr hərəkətə keçdi. Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılması prosesi 1988-ci il fevralın 13-də Stepanakertdə nümayiş və etiraz aksiyaları ilə başladı. Beləliklə, SSRİ-nin dağılması prosesinə start verildi. Artıq elə ilk məqamlardan Qorbaçovun başçılıq etdiyi Siyasi Büronun riyakarlığı üzə çıxdı.

1921-ci ilin 5 iyununda Kafbüronun iclasında Orconikidze və Nazaretyan öz çıxışlarında qeyd edirdilər ki, ermənilər və müsəlmanlar arasında sülhə nail olmaq üçün, Yuxarı və Aşağı Qarabağın iqtisadi əlaqələrini, onların Azərbaycanla daimi əlaqələrini nəzərə alaraq onun Azərbaycanın tərkibində qalması məqsədə uyğundur. İclasda Rusiya Kommunist partiyasını (bolşevikləri) təmsil edən Stalindən başqa Kirov, Fiqatner, Oraxelaşvili, Orconikidze, Maxaradze, Myasnikov, Nazaretyan, Nərimanov və dəvət olunmuş Azərbaycanın xarici işlər naziri Hüseynov da iştirak etmişlər.

Qorbaçovun uğursuz milli siyasəti Azərbaycana qarşı 20 Yanvar faciəsinə, Xocalı qırğımına gətirib çıxardığı və, nəhayətdə, SSRİ-nin dağılması ilə bitməsi dünya siyasətçiləri tərəfindən reallıq kimi qəbul edilir.

1988-ci il 18 fevral plenumunda M.Qorbaçov milli məsələyə yenidən qayıdaraq qeyd etmişdir ki, müasir mərhələdə milli siyasətlə əsaslı şəkildə məşğul olmaq lazımdır və bu iş həm nəzəri, həm də praktik şəkildə aparılmalıdır. O, bu məsələnin cəmiyyətimiz üçün prinsipial xarakter daşdığını israrla qeyd edirdi. Lakin realıq onu göstərirdi ki, bu, boşboğazlıqdan başqa bir şey deyildi.

Sovet İttifaqı müxtəlif millətlərin təmsil edildiyi bir dövlət idi. Cənub-qərbdə ukraynalılar, beloruslar məskunlaşmışlar. Linqvistik və mədəni yaxınlığına baxmayaraq, ruslaşma prosesi onlardan da yan keçməmişdir. İkinci Dünya müharibəsindən sonra Ukraynaya birləşdirilmiş ərazilərdə milli narazılıqlar özünü indi də göstərməkdədir. Maydanda baş verən hadisələr bunu bir daha təsdiqlədi.

Pribaltika - Litva, Latviya və Estoniya xalqları sayca az olmalarına baxmayaraq, möhkəm milli şüura malik olub Qərb meyilli idilər.

Orta Asiya xalqları islam dininə etiqad etdikləri üçün Kremlin təzyiqinə daha çox məruz qalırdılar.

Zaqafqaziya etnik cəhətdən öz müxtəlifliyi ilə fərqlənməsinə baxmayaraq, xristian təəssübkeşliyi sovet rəhbərliyinin onlara xüsusi münasibətini formalaşdırırdı. Müsəlman ölkəsi olan Azərbaycanı ikili standart tətbiq edilir və elə bunun nəticəsi idi ki, Qarabağ münaqişəsinin elə ilk günlərindən ermənipərəst mövqe nümayiş etdirilirdi.

Ədalət naminə demək lazımdır ki, SSRİ-də milli şüurun oyanması bir sıra respublikalarda artıq 1960-cı illərdən müşahidə edilirdi.

Bu proses zorakı şəkildə ruslaşma siyasətinə qarşı yönəlmişdi və imza toplamaq kompaniyası, gizli yayılan yazılar, nümayişlərdə müşahidə olunurdu. Səbəblər müxtəlif idi. Məsələn, ukraynalılar dillərinin statusunun qorunmasına, Litva katolik kilsəsinin hüquqlarının pozulmasına, Estoniya və Latviya milli tərkibin dəyişməsinə, yəhudilər isə emiqrasiyaya qoyulan məhdudiyyətlərə, Krim tatarları doğma yurdlarına qayıtmaq hüququnun pozulmasına etirazlarını bildirirdilər.

Soyuq müharibəyə son qoymaq təşəbbüsü kimi Helsinki Aktının qəbul edilməsindən sonra bir sıra respublikalarda yaranmış müşahidə qrupları insan haqlarının pozulmasına yol verməmək istiqamətində fəaliyyət göstərirdilər.

Orta Asiyada mərkəzin apardığı siyasət kədr dəyişiklikləri ilə müşayiət edilirdi. Qısa müddət ərzində Özbəkistan, Qırğızıstan, Türkmənistan və Tacikistan respublikalarının rəhbərliyi dəyişdirildi. Ən böyük dramatik hadisələr 1986-cı ilin dekabrında 1964-cü ildən Qazaxıstanın birinci katibi işləyən qazax Kunayevin rus Kolbinlə əvəz olunması oldu. Yerli əhali bu siyasətə kəskin reaksiya verdi - milli zəmində iğtişaşlar baş verdi.

Pribaltika respublikaları daha çox demoqrafik problemlərlə bağlı narazılıq bildirirdilər. Belə ki, bu respublikalarda rus əhalisinin sayı durmadan artırdı. Təsədüfi deyil ki, SSRİ-də ilk “Xalq cəbhəsi” burada yaranmışdı.

1985-ci ilin martında Qorbaçovun Sov.İKP Baş Katibi seçilməsi ilə bu proseslər heç də səngimədi. Hakimiyyətinin ilk illərində öz diqqətini iqtisadiyyatın tənəzzülünün dayanmasına sərf edən Qorbaçov ortaya yenidənqurma problemlərini atdı.

Sovet rəhbərliyi qeyri-rus millətlərinin üzləşdiyi milli məsələyə ikinci dərəcəli bir məsələ kimi yanaşırdı. Rusların əksəriyyət təşkil etdiyi cəmiyyətdə kommunistlərin başçılığı altında qurulan Federasiyada gələcək münaqişələrin əsası qoyulurdu.

1978-ci ilə qədər Qorbaçovun fəaliyyəti etnik cəhətdən müxtəlif xalqların məskunlaşdığı Stavropol vilayətində baş verirdi. Bu kifayət idi ki, keçmiş traktorçunu bu sahənin bilicisi saysınlar. 1980-ci ildə o artıq Moskvada kənd təsərrüfatı üzrə MK katibi vəzifəsində iken Litvanın SSRİ-yə birləşməsinin 40 illiyinə həsr edilmiş təntənəli iclasında xalqlar dostluğu haqqında nitq söyləməyi ona həvalə etmişdilər. 1985-ci ildə artıq Sov.İKP MK-nın baş katibi olarkən belə onun milli məsələlər üzrə çıxışları primitiv, sönük ifadələr toplusundan başqa bir şey deyildi. Nəticədə həmin ilin 9 və 15 mayında Latviyada antirus çıxışlar Kommunist Partiyasının milli siyasətini puça çıxardı. 1986-cı ilin fevralında keçirilən Sov.İKP-nin XXVII qurultayındakı çıxışlarda artıq nikbin notlara rast gəlinmir.

Bir sıra burjuva alimləri, publisistləri Sovet respublikalarında millətçilik meyillərinin yaranması məsələlərinə öz münasibətlərini bildirirlər. Bu tədqiqatçılar belə bir fikir irəli sürürdülər ki, mil-

lətçiliyin baş qaldırması aparılan yenidənqurma siyasəti ilə bağlı olmuşdur. Harvard universitetinin müəllimi L.Qayda hesab edirdi ki, SSRİ-nin gələcəyi milli məsələnin həllindən asılıdır. AFR Şərq və beynəlxalq tədqiqatları institutunun aparıcı mütəxəssisi Q.Simonun fikrincə, Marksizm-Leninizm ideyalarının tarixi inkişaf reallığı ilə ziddiyyət təşkil etmişdir. Amerikan politoloqu R.Krikus daha qətiyyətli çıxış edərək Kommunist Partiyasını səhvən milli məsələni həll etdiyi tezisini irəli sürür.

Bir sıra alimlər Zaqafqaziyada millətlərin öz müqəddəratını həll etmək sahəsində buraxılan səhvləri qeyd edirdilər. AFR Trir Universitetinin professoru Q.Breker islam amillərinin canlanmasını ona qarşı qoyulmuş sinfi mübarizə nəzəriyyəsinin iflası ilə izah etməyə çalışırdı.

Onun bu fikirlərinə zidd çıxan erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağ separatizmini alovlandıraraq, vilayətin Azərbaycandan alınaraq Ermənistanla verilməsi tələbi ilə bir neçə ay çəkən iğtişaslara başladılar. Çoxsaylı qeyri-rəsmi qruplar, etnik problemlərin geniş müzakirəsi Qorbaçovun yenidənqurma siyasəti üçün gözlənilməz oldu.

Stalinin vəfatından sonra bu partiya direktivlərinə qarşı yönəlmiş birinci çıxış idi. Artıq bu zaman ölkənin partiya rəhbərliyi Ermənistanla və Dağlıq Qarabağda nəzarəti itirmişdilər. Vilayətdə real qüvvə kimi yaxşı təşkilatlanmış “Qarabağ” komitəsi çıxış edirdi. Zori Balayan, Silva Kaputikyan kimi yazıçılar bu hərəkatın ideoloqları sayılırdı. Hətta katolikos I Vazgen “Qarabağ” komitəsi ilə sıx əlaqə saxlayırdı.

1988-ci ilin 20 fevralında vilayət soveti 110 səsle, 30 nəfər azərbaycanlı deputatın iştirakı olmadan Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşməsi haqqında qərar qəbul etdi. Ertəsi gün Sov.İKP MK Siyasi Bürosu bu qərarı dəstəkləmədi, Bakıya və Yerevana göstəriş verdi ki, vəziyyətin normalaşması üçün tədbirlər görülsün. Bu məqsədlə Sov.İKP MK katibi Q.Razumovski və Nazirlər Soveti Sədrinin müavini P.Demiçev Bakıya, MK Katibləri V.Dolgix və A.Lukyanov Yerevana ezam edildilər. Lakin bu şəxslər Qorbaçovun ikiüzlü siyasətini həyata keçirərək hər iki münaqişə tərəfi üçün sərfəli mövqelərdən çıxış etdilər.

Əgər Bakıda mövcud sərhədlərin pozulmaz olduğu vurğulanırdısa, Erevanda bunun əksi deyilir və millətlərin öz müqəddəratını həll etmək hüququ önə çəkilirdi. Ermənistanla gedən emissarlar unudurdular ki, ermənilər artıq bu hüquqdan istifadə edərək öz respublikalarını yaradıblar.

Fevralın 26-da Qorbaçov qatı daşnak mövqelərində olan Zori Balayan və Silva Kaputikyanı qəbul etdi. Söhbətdə onun yaxın silahdaşı uğursuz “yenidənqurma” müəllifi A.Yakovlev də iştirak edirdi. Bu görüş erməni separatçılara ümid verdi ki, məsələnin həlli onların istədiyi kimi nəticələ-nəcək. Bu məqsədlə vəziyyəti gərginləşdirmək lazım idi. Fevralın 27-də Ağdamda 2 azərbaycanlı gənc qətlə yetirildi. Böhranı dərinləşdirmək planı SSRİ-nin təhlükəsizlik orqanlarının agentləri tərəfindən Sumqayıtda həyata keçirildi. Qabaqcadan görülmüş hazırlığa əsasən ağılaşılmaz bir operativliklə bu hadisələr Qərb mətbuatında öz birtərəfli əksini tapdı. SSRİ mətbuatı, hakim dairələrin göz yumması fonunda, Azərbaycanın ünvanına böhtan dolu yazılar verməyə başladı. Erməni ideoloqları həyasızcasına iddia edirdilər ki, vilayətin iqtisadiyyatı bərbad vəziyyətdədir, əhalinin güzəranı respublika göstəricilərindən geri qalır. Azərbaycan tərəfi Moskvəli alimlərin, o cümlədən erməni alimlərinin iştirakı ilə bu yalanı ifşa etdilər. Buna baxmayaraq, martın 24-də MK və Nazirlər Kabineti vilayətin sosial-iqtisadi və mədəni inkişafı ilə bağlı qərar qəbul etdi. Erməni separatçılara ayrılan 400 mln. rubl yardım haqqında Azərbaycan tərəfi əvvəlcədən məlumatlandırılmamışdı.

Eyni zamanda bu münaqişənin kökündə Qərbin təhrikəddici rolu inkaredilməz idi.

Azərbaycanın görkəmli şairi Bəxtiyar Vahabzadə Qarabağ münaqişəsinə öz münasibətini bildirərək qeyd etmişdi ki, Dağlıq Qarabağ özəli Azərbaycan torpağıdır və ermənilər XIX əsrdə Osmanlı imperiyası və İrandan bu məkana köçürülmüşlər və onların ərazi iddialarının heç bir əsası yoxdur. Onun məqaləsi Türkiyənin aparıcı “Tərəcümən” qəzetində çap edilmişdi.

May ayının 21-də hər iki respublikada partiya rəhbərliyi dəyişildi. Lakin bu addım nəticəsiz qaldı. Öz söylərinin boşa çıxdığını görən ermənilər yeni bir təklif irəli sürdülər – Dağlıq Qarabağ Ermənistanla birləşdirilmədən müstəqil elan edilsin, ümumittifaq orqanına və ya Rusiya federasiyasına təbə edilsin. Azərbaycan tərəfi bu təklifi qətiyyətlə rədd etdi.

Tarixə ekskurs etdikdə qeyd etmək lazımdır ki, Stalinin hakimiyyəti dövründə milli etirazlara qətiyyətlə yol verilmirdi. Onun ölümündən sonra vəziyyət dəyişməyə başladı. Məlumdur ki, Azərbaycan və Ermənistan 1922-ci ildən 1936-cı ilə qədər Zaqafqaziya Federasiyasının, yəni bir dövlət qurumunun tərkibində olmuşlar. Lakin o zaman erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağ məsələsini heç vaxt ortaya atmayıblar. 1965-ci ildən ermənilər 1915-ci ildə Türkiyə tərəfindən genosidə məruz qaldıqlarını geniş qeyd edərək, bu işə xaricdə fəaliyyət göstərən diaspor təşkilatlarını cəlb etdilər. 60-cı illərdən başlayaraq erməni millətçiləri öz əsassız ərazi iddiaları ilə Moskvaya, partiya və hökumət dairələrinə müraciət etməyə başladılar. Bu işdə marşal İ. Baqramyan xüsusi canfəşanlıq göstərirdi. 1977-ci ildə beynəlxalq siyasət məsələləri ilə məşğul olan «Проблемы мира и социализма» jurnalı bu iddialara kəsərli cavab verərək qeyd etdi ki, bu məsələ artıq həmişəlik həll edilmişdir.

M. Qorbaçovun keçirdiyi uğursuz islahatlar Sovet İttifaqında millətçilik əhval-ruhiyyəsinin yaranmasına səbəb oldu. Sovet rəhbərliyinin buraxdığı səhvlər, yenidənqurma və aşkarlıq siyasəti millətçi ünsürlərin canlanmasına gətirib çıxardı. Z. Balayanın erməni vətəndaşlarına müraciətinin ardınca Mikoyanın oğlu, təyyarə konstruktoru Sergey Mikoyan bəyan edirdi ki, yenidənqurma bir çox məsələlərə yenidən baxmağı mümkün edir və Sovet erməniləri Dağlıq Qarabağ məsələsini yenidən həll etməli, sərhədlərin dəyişməsinə çalışmalıdırlar.

Azərbaycan tərəfi bu təzahürləri qətiyyətlə pisləyərək hesab edirdi ki, Ermənistan respublikası ümumittifaq mənafelərinə zidd hərəkət edir, başqa xalqlara nifrət hissi təbliğ edir və çar rejimi dövründəki qırğınlar həyata keçirir. Münaqişə region müstəvisindən çıxaraq dünya ictimaiyyətinin diqqətini cəlb etmişdir. Konstitusiyanın özündə isə bir sıra maddələr bir-birinə ziddiyyət təşkil edirdi (millətin öz müqəddaratını müəyyən etmək və sərhədlərin dəyişməzliyi).

Avqustun 18-də SSRİ Ali Soveti Dağlıq Qarabağla bağlı qəbul etdiyi qərarla Konstitusiyanın 78-ci bəndinə əsasən regionun ərazisi dəyişilə bilməz. Təvsiyə olunurdu ki, düşmənçilik təzahürlərinin qarşısı qətiyyətlə alınmalı və beynəlmilətçilik prinsipləri üstünlük təşkil etməlidir.

M. Qorbaçov burada da öz xislətinə sadıq qalaraq ermənilərə gələcəkdə vilayətə respublika statusu vermək haqqında vəd verdi. Eyni zamanda aydın oldu ki, millətçi ünsürlərə müxtəlif vədlər verməklə ölkədə sabitliyi qorumaq mümkün deyil.

Baxmayaraq ki, SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət heyəti erməni millətçilərinin ərazi iddialarını bir-mənalı şəkildə rədd etdi, status-kvonun saxlanmasına tərəfdar çıxdı, bu heç də məsələnin həlli demək deyildi. Sovet rəhbərliyi bu addımı atmaqla vaxt qazanmaq, erməni tərəfi müxtəlif vədlərlə sakitləşdirmək məqsədi güdürdü. Kreml erməni diasporunun Qərb ölkələrinə təsir imkanlarını nəzərdən qaçırmırdı. Qorbaçovun Reyqanla Vaşinqtonda keçirilən zirvə görüşü zamanı imkanlı ermənilərin sovet nümayəndə heyətinə iri məbləğdə pul vəsaitinin verilməsi və bu addımın minnətdarlıqla qarşılanması dünya ictimaiyyəti üçün sirr olaraq qalmadı. Eyni zamanda nəzərə almaq lazımdır ki, bu sahədə baş verə biləcək dəyişikliklər bütün ölkə boyu daxili sərhədlərin yenidən baxılması prosesinə rəvac verə biləcəyini Qorbaçov və onun komandası yaxşı başa düşürdü. Zaqafqaziyada baş verən böhranın həlli uğursuzluqla nəticələndi. Moskvanın bu məqsədlə yerlərə göndərdiyi məsul şəxslər vəziyyəti təhlil edə bilmir, rus şovinizmini tətbiq etməyə çalışır və vəziyyəti daha da dərinləşdirirdilər. Aydın idi ki, Sovet rəhbərliyi xalqlar arasında harmonik münasibətlərin formalaşması yollarını bilmir və böhrandan çıxış yollarını müəyyən etmək iqtidarında deyildi.

Ermənistan rəhbərliyi Qorbaçovun onlara olan liberal münasibətdən istifadə edərək öz millətçilik siyasətini getdikcə gücləndirirdi. Ermənistan KP MK-nın birinci katibi Dəmirçiyan Qorbaçovun yenidənqurma və aşkarlıq siyasətinə məhəl qoymadan öz ölkəsini uçuruma doğru aparır, xalqı həll edilməli olan iqtisadi problemləri unutmağa sövq edirdi.

Dəmirçiyan Azərbaycana qarşı tərxiatçılıq siyasəti aparmaqla yanaşı dini etiqadlara, islam dininə də qarşı çıxırdı. 1987-ci ildə Qazaxıstanda baş vermiş iğtişaslardan sonra ermənilər Qorbaçova müraciət edərək Azərbaycanın Dağlıq Qarabağda apardığı mədəni və iqtisadi siyasətə böhtan ataraq, vilayətdə azərbaycanlaşma siyasətinin həyata keçirildiyini, islam dininə xüsusi yer verildiyini qeyd edirdilər.

Qorbaçovun milli münasibətlər məsələsinə yanaşma tərzinə gəldikdə qeyd etmək lazımdır ki, o, öz sələflərindən fərqli olaraq daha ağır vəziyyətə düşmüşdü. O elə bilirdi ki, Dağlıq Qarabağ mü-

naqişəsini “yumşaq” siyasət yürütməklə həll edə bilər. Reallıq onun bu riyakar siyasətinin doğru olmadığını sübut etdi. Münaqişənin həllinə belə münasibət bir daha göstərdi ki Sovet partiya və dövlət rəhbərləri milli məsələnin həllində aciz idilər və Cənubi Qafqazda etnik gərginliyə son qoya bilmədilər. Siyasi Büronun Dağlıq Qarabağın mədəni və iqtisadi inkişafına dair hazırladığı 400 mln. rublluq proqramı nəticəsiz qaldı, çünki ermənilər inkişaf deyil, ərazi iddiaları ilə çıxış edirdilər.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, S.Kaputikyanı və Z.Balayanı qəbul edən Qorbaçov 4 saat ərzində onları dinləmiş və məsələnin martın sonuna qədər “ədalətli” həll ediləcəyini onlara vəd vermişdi. Görüşdən ruhlanan ermənilər nümayişlərə bir ay ara vermək qərarına gəlmişdilər.

Böhranın ən şiddətli dövründə Qorbaçov Avstriya Kommunist partiyasının rəhbəri Frans Muri ilə görüşündə Sovet hökumətinin milli siyasətinin kobud şəkildə aparıldığını qeyd etməyə məcbur olmuşdu. Bunun nəticəsi kimi gərginlik daha da artmağa başladı.

Ermənilərin Azərbaycan ərazilərinə iddiaları tarixən xeyli uzağa gedib çıxır. 1890-cı ildə Tiflisdə yaranmış “Daşnaksutyun” (erməni inqilabçıları ittifaqı) partiyası qonşu ölkələrə qarşı terror fəaliyyətinin özünün əsas məqsədi elan etmiş və bir sıra qətlər törətmişdir. İlk müstəqil Azərbaycan dövlətinin görkəmli xadimləri Fətəli xan Xoyskinin, Həsənbəy Ağayevin, Behbud xan Cavanşirin ölümü onların çirkin əməllərinin nəticəsidir.

Ermənilərin əksərən Dağlıq Qarabağa və Azərbaycanın digər ərazilərinə Rus-İran müharibəsinin nəticəsi olaraq köç etmələri haqda bu işlərin içində olan rus yazıçısı və diplomatı Qriboyedovun yazışmalarında təkzibedilməz məlumatlar var. Bu fakt 1978-ci ildə ermənilərin Mardakert rayonuna köçürülmələrin 150 illik şərəfinə ucaldılmış abidədə öz əksini tapmışdır. Düzdür, ermənilər bu həqiqəti inkar etmək məqsədilə həmin abidəni dağıtmışlar. Azərbaycan tarixçisi İqrar Əliyev İran və Türkiyədən Cənubi Qafqaza və əsasən Qarabağa köçürülənlərin sayını 130 min müəyyən etmişdir. Digər məlumatlara görə bu rəqəm 200 min olmuşdur. Rusiyanın ermənilərin xristian olduqları üçün təəssübkeşliyi bütün dünyaya bəllidir. Amerikan tədqiqatçısı O.Olstat qeyd edir: “Ermənilər ruslarla xüsusi münasibətləri olan etnik azlıqdır. İmperiya qanunları onlara azərbaycanlılardan çox imtiyazlar verir. Xeyli sayda erməni inzibati orqanlarda və məhkəmə aparatında işlədikləri halda azərbaycanlılara (ümumən müsəlmanlara) dövlət vəzifələri tutmaq qadağan edilmişdir”.

İkinci dünya müharibəsi bitər-bitməz 1945-ci ilin noyabr ayında ermənilər SSRİ-nin partiya rəhbərliyinə müraciət edərək Dağlıq Qarabağın Ermənistana verilməsi haqqında iddia irəli sürmüşdülər. 1945-ci il dekabrın 10-da Azərbaycan bolşeviklərinin başçısı Mir Cəfər Bağirov vilayətin Qarabağ xanlığının ərazisi olduğunu və onun paytaxtı Pənah xan tərəfindən 1747-ci ildə qala kimi salınan Pənahabad (Şuşa) olduğunu MK katibi Q.Malenkova çatdırdıqdan sonra ermənilərin təklifinə münasibətini çox qərribə bir şəkildə bildirmişdi. Onun fikrincə, vilayət, Şuşa istisna olunmaqla, Ermənistana o zaman birləşdirilə bilər ki, Ermənistanın Azərbaycanla həmsərhəd olan tarixi torpaqlarımız Əzizbəyov, Vədi və Qarabağ rayonları bizə qaytarılsın, eyni zamanda Gürcüstanın Borçalı rayonu və Dağıstanın Dərbənd və Qasımkənd rayonları Azərbaycana verilsin. Məsələyə İ.Stalinin “Onlar dəli olublar nədir?” replikası ilə son qoyulur.

Stalin məyus olmuş erməni şovinistlərinin könlünü almaq üçün 1953-cü ildə xaricdən gəlmiş erməniləri yerləşdirmək adı ilə 150 min azərbaycanlıyı öz doğma yurd-yuvalarından Azərbaycanın iqlim baxımından münasib olmayan ərazilərinə köçürdü. Az bir zamanda onların bir çoxu bu şəraitə dözməyərək müxtəlif xəstəliklərə tutuldu, həlak oldu.

1964-cü ildə ermənilər Xruşşovun SSRİ-də partiya rəhbərliyində olmasından da faydalanmağa çalışdılar. O vaxt, qısa bir müddətə SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət heyətinin sədri olmuş Anastas Mikoyan Xruşşovun Krımı Ukraynaya bağışladığını bəhanə gətirərək, ondan Qarabağı Ermənistana birləşdirməyi təklif edir. Bir çox mənfi keyfiyyətləri olmasına baxmayaraq, Xruşşovun Mikoyana verdiyi cavab bu gün də öz aktuallığını itirməyib: “Mən 12 min hərbi yük maşını ayırıb bir sutka ərzində Dağlıq Qarabağ ermənilərini Ermənistana köçürdə bilərəm” fikri onun milli məsələyə düzgün yanaşmasının nəticəsi idi.

Ermənilərin məkrli siyasətinin qarşısının alınması ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Sovet İttifaqının rəhbərliyində təmsil olunması idi. “Əbəs deyil ki, Ermənistanın keçmiş prezidenti Le-

von Petrosyan öz tərəfdarlarına xəbərdarlıq edirdi: “nə qədər ki, Heydər Əliyev hakimiyyətdədir, Qarabağ haqqında belə düşünməyin”.

M.Qorbaçov sanki onların bu çağırışını eşitdi. 1987-ci ilin payızında ümummilli liderimizi qısqanan Qorbaçov H.Əliyevin rəhbərlikdən getməsinə təşkil etdi. İstefadan 20 gün sonra M.Qorbaçovun iqtisadi məsələlər üzrə köməkçisi A.Aqanbəqyan 1987-ci ilin noyabrında Fransada olarkən erməni lobbisi ilə görüşündə Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsinin məqsədəuyğun olduğunu irəli sürmüşdü. Fransız kommunistlərinin orqanı “Yumanite” qəzeti 18 noyabr nömrəsində bu başa bəla akademikinin dediklərini dərc etmişdi: “Bir iqtisadçı kimi – deyə o qeyd edir - hesab edirəm ki, iqtisadi cəhətdən o Ermənistanla Azərbaycandan çox bağlıdır ... Ümüd edirəm ki, yenidənqurma, demokratiyanın inkişafı şəraitində bu problem öz həllini tapacaqdır”. O dövrün reallığı ilə tanış olan hər bir şəxs yaxşı başa düşür ki, ona bu təklifi səsləndirməyə Qorbaçov şəxsən icazə verib. Erməni millətçiləri İ.Muradyan, L.Ter-Petrosyan, S.Kaputikyan, Z.Balayan və başqaları, heç şübhəsiz, Qorbaçovun xəbəri olan bu iddianı həyata keçirməyə başladılar. Yerevandan Stepanakertə gələn emissarlar müəssisələrdə, əhəlinin arasında separatist toxumları səpir, azərbaycanlılara qarşı nifrət, kin-küdurət hissi təlqin edirdilər.

Bu məqsədlə Ermənistanda “Qarabağ”, Stepanakertdə “Krunk” təşkilatları yaradılmışdı. Təəssüf ki, o vaxt informasiya blokadasında olan Azərbaycan, onun kütləvi informasiya orqanları, təbliğat vasitələri irəli sürülən böhtanlara tutarlı cavab verə bilmir, vilayətin bir çox iqtisadi, sosial göstəricilərə görə Ermənistandan üstün olduğunu Sovet və dünya ictimaiyyətinə çatdırmaqda çətinlik çəkirdilər.

Bu erməni millətçilərinin açıq-aşkar hücumu keçmələrinə işarə idi.

Azərbaycanlıların kütləvi şəkildə Ermənistandan qovulması 1988-ci ilin yanvar, fevral aylarına təsadüf edir. Ermənistan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü R.Kazaryan sevincini gizlədə bilməyərək mitinqlərin birində demişdi: “Onilliklər ərzində bizdə ilk dəfə Ermənistanı təmizləmək üçün unikal imkan yaranmışdır”.

Nəticədə, 1988-1991-ci illər ərzində Ermənistanı 250 min azərbaycanlı tərk etməyə məcbur olmuşdu. Erməni quldurlarının vəhşiliklərinin qarşısını hətta 1988-ci ilin dekabrın 7-də Spitakda baş vermiş dağıdıcı zəlzələ belə ala bilməmişdi.

Stavropolda partiya rəhbərliyində olarkən ermənilərə sevgi ruhunda tərbiyə olunmuş (Allah bilir nəyə görə) M.Qorbaçov 1985-ci ildə Kremlə sahib olduqda onun ətrafındakı ermənilər – A.Aqanbəqyan, Q.Şaxnazarov, K.Bruters birləşərək bu səbətsiz dövlət başçısını fəlakətə sürükləyirdilər. Buraya o zaman Nazirlər Sovetinin sədri olmuş N.Rıjkovla işləyən Sitaryan və Xaçaturovu da əlavə etsək, məsələnin nə qədər ciddi olduğunu təsəvvür edə bilərik. Əbəs deyil ki, Ermənistanda Rıjkova abidə ucaldılmışdır.

Erməni separatçıların əlində Sumqayıt hadisələri çox güclü bir antiazərbaycan alətinə çevrildi. İndi artıq məlumdur ki, fevralın 28-29-u baş verən hadisələri SSRİ DTK-sının xüsusi qüvvələri tərəfindən həyata keçirmişdilər. Onlar bu işə Sumqayıtdakı cinayətkar ünsürləri cəlb edərək, baş verən iğtişası operativ şəkildə SSRİ və Qərb mətbuatına ötürmüşdülər. Ön qəribəsi bu idi ki, dağıdıcı qüvvələrin başında erməni millətindən olan Paşa ləqəbli Qriqoryan dururdu.

M.Qorbaçovun ikiüzlü bir siyasət yürütməsinin nümunəsi 1988-ci il 21 mayda Azərbaycanda və Ermənistanda keçirilən partiya plenumlarına ezam etdiyi MK katibləri E.Liqaçov və A.Yakovlevin çıxışları idi.

Əgər Liqaçov Azərbaycan ictimaiyyətini sərhədlərin pozulmaz olduğunu, Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsinin qeyri-mümkün olduğunu bəyan edirdisə, A.Yakovlev Yerevanda separatçılara öz dəstəyini nümayiş etdirirdi. Heç şübhəsiz, onların hər ikisi səfərdən əvvəl M.Qorbaçovdan müvafiq təlimat almışdılar.

1989-cu il yanvarın 12-də SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət heyətinin Dağlıq Qarabağı idarə olunması üçün Sov.İKP MK-inin şöbə müdiri A.Volskinin başçılığı altında xüsusi qurumun yaradılması əslində vilayəti Azərbaycanın tərkibindən çıxarılmasına yönəlmiş bir addım idi.

Erməni şovinistləri getdikcə öz təxribatçı fəaliyyətlərini genişləndirərək azərbaycanlılara qarşı terror əməliyyatları keçirir, Naxçıvanı respublika ilə birləşdirən dəmir yolunu bağlayır, milli müdafiə dəstələri yaradırlar. İlin sonuna yaxın gərginlik son həddə çatmışdı. Ermənilərə hamilik edən

M.Qorbaçov çıxış yolunu günahkarları cəzalandırmaq əvəzinə, qəzəbini Azərbaycanın dinc əhalisinə divan tutmaqda görürdü. 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə, heç bir xəbərdarlıq etmədən, Bakıya Sovet qoşunları yeridildi. Qanlı yanvar faciəsi xalqımıza baha başa gəldi. 131 nəfər, o cümlədən, 117 azərbaycanlı, 6 rus, 3 yəhudi, 3 tatar öldürüldü, 744 nəfər yaralandı, 4 nəfər itkin düşdü. Dövlət və partiya rəhbərliyinə irəli çəkilməmiş bacarıqsız Qorbaçovun milli siyasət sahəsində atdığı səhv addımlar, onun erməni təəssübkeşliyi öz başında çatladı. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Sovet imperiyasının dağılmasına başlanğıc oldu, Qorbaçov rejimini tarixin arxivinə atdı.

Dağlıq Qarabağ problemi böyük bir ölkə olan SSRİ-nin parçalanmasına start verdi. Bir qədər uzağa getsək, deyə bilərik ki, bu proses Rusiyanın özündən də yan keçmədi. Şimali Qafqazda, Çeçen və İnquşetiya arasında olan münaqişə, Tatarıstanda, Başqırdıstanda, Krımda baş verən hadisələr buna misaldır. Digər respublikalarda - Abxaziya, Cənubi Osetiya, Dnepryanı, Orta Asiyada qanlı toqquşmalar baş verdi. Qorbaçovun əlindən hakimiyyət estafetini almış B.Eltsin öz düşünülməmiş çıxışları ilə bu arzuolunmaz hadisələri bir qədər də sürətləndirdi. Onun “bacardığımız qədər suverenitet götürün” tezi bu prosesə daha da rəvac verdi.

Məlumdur ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli həmsədr ölkələrin (Rusiya, Fransa və ABŞ) birgə səyləri nəticəsində öz həllini tapmalıdır. Azərbaycan mətbuatında ATƏT-in Minsk qrupunun bu sahədəki fəaliyyəti kəskin şəkildə tənqid edilir və irəliləyişin olmaması narahatçılıq doğurur. BMT-nin Dağlıq Qarabağla bağlı 4 qətnaməsinin - erməni işğalçıların qəsb etdikləri ərazilərdən qeyd-şərtsiz çıxmalarını tələb edən qətnamələrin yerinə yetirilməməsi Azərbaycanda etirazla qarşılanır. Milli Məclisin sədrinin müavini B.Muradova qeyd edir ki, erməni hərbi hissələri bizim əraziləri tərk etməyə qədər biz öz narazılığımızı bildirəcəyik. ATƏT-in Minsk qrupunun formatının dəyişməsi haqqında səslənən informasiyaya gəldikdə isə belə bir dəyişikliyin məsələnin həllinin daha da uzanmasına gətirib çıxara biləcəyi ehtimalı yüksəkdir. Düzgün yol budur ki, həmsədr ölkələrin fəaliyyəti gücləndirilsin.

Rusiyanın Prezidenti V.Putin keçən il ərzində Azərbaycanın və Ermənistanın prezidentləri ilə görüşsə də, münaqişənin həllinə can yandırmamağı hiss edilir. Onun Ermənistanı nəyin bahasına olursa olsun, Gömrük İttifaqına cəlb etməsi münaqişənin həllində dəyişikliyə səbəb ola bilər. Belə ki, Dağlıq Qarabağın Ermənistanla sıx əlaqələrinin olmaması və Qazaxıstan prezidenti N.Nazarbayevin işğalçı ölkənin Dağlıq Qarabağla birlikdə bu qrupa üzv olmasını qeyri-mümkün sayması V.Putini məcbur edir ki, erməniləri işğal olunmuş ərazilərdən çıxmağa təhrik etsin.

Azərbaycan xalqının qatı düşməni, cinayətkar, Qarabağda separatçı hərəkatın əsasının qoyan Zori Balayan indi də Rusiya prezidenti V.Putini yolundan çıxartmağa çalışır və ümid edir ki, onu da Qorbaçovun xəyanətkar siyasətini davam etdirməyə sövq edə biləcək.

V.Putin yazdığı məktubunda Gülcüstan və Türkmənçay müqavilələrinə görə Rusiyaya qatılmış Qarabağ, Şirvan, Quba, Bakı, Talış, İrəvan və Naxçıvan xanlıqlarının adını çəkən qatil onların Azərbaycan torpaqları olduğunu inkar etməyə çalışır, təəssüf edir ki, Ermənistanın Rusiya ilə sərhəddi yoxdur. Erməni millətçilərinin xam xəyalını ifadə edərək qeyd edir ki, onların bu arzusu Azərbaycana, Gürcüstanı, Şimali Qafqazı və Rusiyanın Ryazana qədər olan ərazisini ilhaq etməklə həyata keçirilə bilər. Bu başa bələ, sərsəm publisistin iddiaları əsassız deyil. Ermənilərin işğalçılıq iştahlarının nümunəsi kimi Qorbaçovun köməkçisi olmuş Q.Şahnəzərovun “Tale” kitabında erməni katolikosunun 1988-ci il iyulun 12-də ermənilərə etdiyi müraciətin mətni sübut edir: “Sirr deyil ki, - deyə bu dini xadim, erməni xalqına müraciət edir, - bizim bütün torpaqlarımızın heç də hamısı bizim deyil. Vaxt gələcək ki, biz onları ələ keçirib, orada məskunlaşacağıq. Onlar orada 60% təşkil edir. Tədrisən Krasnodar və Stavropol vilayətlərində olan torpaqları rus təsirindən xilas edib, Arma-virdə (Şimali Ermənistan) torpaqların 80% bizə məxsusdur. Ağilla hərəkət etsək, biz Rostov vilayətini də ermənilərin məskunlaşdığı məkana çevirə biləcəyik...Təşviş üçün əsas yoxdur. Rus kilsəsi bizi dəstəkləyir, bizim bir çox tərəfdarlarımız yüksək vəzifələrdədir. Məncə, Moskvadakı 480 min erməni əhəmiyyətli qüvvədir. Övladlarım, dinc yolla, sakitcə oradakı evləri satın alın...yerli əhalini oradan getməyə məcbur edin, bu torpaqlarda oturaqlaşın. İndi SSRİ dağılır, az sonra biz Rusiyanın dağılmasına kömək edəcəyik”.

Görəsən Rusiya prezidentinin bu sərsəm arzulara münasibəti necə olacaq?

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinə dünya praktikasından baxdıqda aydın olur ki, beynəlxalq hüquq normalarına əsasən Azərbaycan tərəfi işğalın fəsadlarına görə müəyyən təzminat almalı-

dır. Bu təzminatın həcmi xüsusi sertifikatla malik ekspertlər tərəfindən Beynəlxalq standartlara uyğun müəyyən edilməlidir.

Bu mənada Respublika prezidenti İlham Əliyevin Azərbaycana dəymiş ziyanı müəyyən etmək üçün 2011-ci ilin dekabrında Nazirlər Kabinetinə verdiyi göstəriş xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Təcrübə göstərir ki, dünya birliyi işğalçı dövlətə qarşı təsirli iqtisadi sanksiyalar tətbiq etməlidir. Hesablamalar göstərir ki, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində respublikamıza dəymiş ziyan beynəlxalq ekspertlərin təxmini hesablamalarına görə 500 milyard ABŞ dolları təşkil edir.

Tibb aləmində “dövrü erməni xəstəliyi” adlandırılan bir xəstəlik var. Hər iki valideyni bu millətə aid olduğu şəraitdə o xəstəlik xüsusilə şiddətlənir. Belə şəxslərdə immun sistemi pozulur, qızdırmaya bənzər kəskin ağrılar baş verir. Xəstəliyin kökü dərinliklərə gedib çıxır. Bu xəstəliyə tutulanlar başqa xalqlara məxsus olan torpaqları, tarixi, mədəniyyəti özlərinə çıxmağa çalışırlar. Lakin son nəticədə peşmançılıq çəkirlər. Bu xəstəliyi ABŞ və Fransa alimləri geniş tədqiq edərək onun müalicəsi üçün “kolçisin” deyilən dərman da hazırlamışlar.

Lakin belə xəstəliyə tutulmuş 15-20% erməni millətçilərinin, şovinistlərin ancaq bir təsirli dərmanı, müalicəsi var - o da bu azğınlaşmış ekstremist, separatçı qüvvələri yerində oturtmaq. Dağlıq Qarabağda və işğal edilmiş ətraf rayonlarda Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü və tam suverinitetini bərpa etməkdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. А.Пашаев. Геноцид, депортации и территориальные претензии армян к Азербайджанскому народу (XIX-XX вв). Баку, 2011
2. Ч.Султанов. Нашествие, Баку, 2004
3. Газета «Зеркало», 22 ноября – 29 ноября, 2013 г.
4. Материалы XXVII съезда КПСС. М, 1986 г.
5. Журнал «Проблемы мира и социализма». №6, 1977 г.
6. Журнал «История СССР» №6, 1987 г.

Рафик Зейналов

ПРОВАЛ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ МИХАИЛА ГОРБАЧЕВА (В КОНТЕКСТЕ АРМЯНО-АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО НАГОРНО-КАРАБАХСКОГО КОНФЛИКТА)

Резюме

В статье подвергается резкой критике деятельность М.Горбачева по вопросам национальной политики на посту генерального секретаря ЦК КПСС. Представляет интерес высказывания западных идеологов по данному вопросу. Особое внимание уделяется разоблачению бредовых идей армянских националистов и сепаратистов Нагорного Карабаха, посягнувших на территориальную целостность Азербайджана.

Rafiq Zeynalov

THE FAILURE OF THE NATIONAL POLICY OF MIKHAIL GORBACHEV (ARMENIAN - AZERBAIJANI NAGORNO-KARABAKH CONFLICT IN THE CONTEXT)

Summary

The article deals with the sharp criticism of Gorbachov's activity, the general secretary of the CPSU, Central Committee, on the issue on national policy. The interest to the opinions of western ideologists on the given issues is presented in the article. Particular attention is paid to expose delusions of Armenian nationalist and separatists of Nagorno – Karabakh encroached on the territorial integrity of Azerbaijan.